

ρωνεία, καθώς και για την ιστορική συνείδηση, όπου υπερβαίνεται το άτομικό. Το άτομικό υπερβαίνεται και με την αυτοαπάλειψη, όπως αυτή πραγματώνεται στον ήρωα, στο μάρτυρα και στον αυτοκτονούντα. Τέλος τη μεταφυσική υπέρβαση την παρακολουθεί στη σχετική φιλοσοφία του Ἀριστοτέλη και του Κάντ.

Όπως θα παρατήρησε ο αναγνώστης, οί επιφυλάξεις μας απέναντι στα *Προλεγόμενα* αναφέρονται στη συστηματικότητά τους. Θα θέλαμε μιὰ ακόμη πιὸ ακριβολογική ἐννοιολογία στὴν περίπτωση μερικῶν ἐννοιῶν, ὅπως ἡ ἐννοια συνείδηση, πὸ ἄλλοτε λαμβάνεται μὲ εὐρύτερο, ἄλλοτε μὲ στενότερο περιεχόμενο. Ὁ συγγραφέας, ἀκολουθώντας τὸ φαινομενολογικὸ δίδαγμα, προτιμᾷ μᾶλλον νὰ δίνη νὰ καταλάβῃ κανεὶς παρὰ πὸ προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ καὶ ἐκφράσῃ μὲ πληρότητα τὶς βασικὲς ἐννοιες. Σ' ἀντάλλαγμα, τὸ βιβλίο ἀφθονεῖ σὲ πολὺ ἀξιόλογες φαινομενολογικὲς ἀναλύσεις, ὅπου χαίρεται κανεὶς τὴν οὐσιαστικότητα τῆς σύλληψης, τὴν ἄνεση τῆς ἐποπτείας, τὴ λιτότητα τῆς ἐκφράσεως. Τὸ βιβλίο κάνει ἀκόμη ἐντύπωση καὶ μὲ τὴν εὐρύτητά του. Ὁ κ. Κουτσάκος δείχνει πὼς εἶναι σὲ θέση ν' ἀκροάζεται τὶς διαφορὲς φωνὲς τῆς ἀλήθειας ἐντὸς μας, τὴ φωνὴ τῆς ἐπιστήμης, τὴ φωνὴ τοῦ μύθου, τὴ φωνὴ τῆς τέχνης, τὴ φωνὴ τῆς μυστικῆς σοφίας. Σ' αὐτό, καθὼς καὶ σὸ καίριο τοῦ δεδομένου, πὸ ἔθεσε, ὅπως ἀναπτύξαμε πιὸ πάνω, ὡς βάση τῆς θεώρησής του, στηρίζομε καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι στὴ φιλοσοφικὴ του ἀνθρωπολογία ὁ συγγραφέας δὲ θὰ παραμορφώσῃ καὶ βιάσῃ τὰ «πράγματα», ὅπως συνηθίζεται στὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ θὰ μᾶς δώσῃ συνθετικὴ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου, ἀληθινὴ καὶ δίκαιη. Σημειώνομε τέλος τὸ ὕφος τοῦ βιβλίου, ἄξιο φορέα τῶν ἀρετῶν τοῦ περιεχομένου πὸ ἀναφέραμε. Καὶ ἡ ὁρολογία τοῦ ἀποτελεῖ μιὰ συνεισφορὰ στὴ φιλοσοφικὴ μας ὁρολογία, ἔτσι ὅπως ὄχι λίγοι ὅροι πλουτίζονται μὲ νέο περιεχόμενο.

Πάτραι

Ε. Ν. Πλατῆς

Karl Bormann, *Parmenides. Untersuchungen zu den Fragmenten*, Hamburg, Felix Meiner 1971, 263 σελ.

Τὸ ἔργο τοῦ Κ. Bormann εἶναι τὸ νεώτερο στὴ μεγάλη σειρά ἐκδόσεων, μονογραφιῶν καὶ ἄρθρων τῶν τελευταίων χρόνων γιὰ τὸν Παρμενίδη. Ἡ ἀξία τοῦ βιβλίου γίνεται μεγαλύτερη, ἐπειδὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κύριο, ἐρμηνευτικὸ μέρος (σελ. 56-182) προσφέρει καὶ ἓνα εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ σημερινὴ θέση τῶν σχετικῶν μὲ τὴ φιλοσοφία τοῦ Παρμενίδη σπουδῶν (σελ. 1-22), τὸ κείμενο τῶν ἀποσπασμάτων μὲ νέα κριτικὴ ἐπεξεργασία καὶ μὲ πλούσιο κριτικὸ ὑπόμνημα καὶ γερμανικὴ μετάφραση (28-55), καθὼς καὶ Βιβλιογραφία ἐνημερωμένη μέχρι τοῦ 1969 περίπου¹.

1. Νὰ προστεθοῦν τώρα : Ἡ γερμανικὴ μτφρ. τοῦ ἔργου τοῦ G. Calogero (1932), Darmstadt 1970, ὅπου καὶ ἡ Βκ τοῦ K. v. Fritz, «Gnomon» 14 (1938). — Γιὰ τὸ ἐλληνικὸ κοινὸ ὑπενθυμίζω τὴν παρουσίαση τοῦ Μ. Τσαμαδοῦ, ΑΦΘΕ Γ (1932) 63-73, 211-7

Πρόκειται βέβαια για Διατριβή ἐπὶ Ὑφηγεσίᾳ, πού ἐγκρίθηκε τὸ 1966, ἀλλ' οἱ συμπληρώσεις πού ἔγιναν στὸ μεταξὺ ἔχουν ἐκσυγχρονίσει ὥς ἓνα βαθμὸ τὸ ἔργο. Ὅπωςδὴποτε αὐτὸ θὰ ὁλοκληρωθῇ μὲ ἓνα Β' μέρος, ὅπου ὁ συγγρ. θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ δείξῃ καὶ τὰ ἐξῆς σημαντικά : 1. Τί ἐθεωρεῖτο ὡς φιλοσοφία τοῦ Παρμενίδη στὴν ἀρχαιότητα, 2. Ἄν ἡ δοξογραφία συμφωνῇ μὲ τὸ περιεχόμενο τῶν γνησίων ἀποσπασμάτων καὶ ποιοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς κατανοοῦν καὶ ἐρμηνεύουν ὀρθὰ τὰ ἀποσπάσματα αὐτά, 3. Ἄν μποροῦμε νὰ πλουτίσωμε τὴν ἐκθεσὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Παρμενίδη (τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀποσπασμάτων) μὲ δοξογραφικὲς μαρτυρίες, στὸ βαθμὸ πού ἡ ἀπάντησι στὸ 2ο ἐρώτημα θὰ εἶναι θετικὴ γιὰ ὀρισμένους τουλάχιστον συγγραφεῖς.

Ἡ ἐρευνα στὰ ἀποσπάσματα, ὅπως τὸ δηλώνει ὁ ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου, δηλ. ἡ ἐρμηνεία τῶν ἀποσπασμάτων, εἶναι ἡ προϋπόθεσι καὶ γιὰ τὴν ἐρευνα, πού ἔχει προγραμματίσει ὁ συγγρ. στὸ Β' μέρος, καὶ φυσικὰ τὸ οὐσιαστικώτερο καὶ συνάμα δυσχερέστερο ἔργο, ἐπειδὴ ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τίποτε λιγώτερο ἀπὸ τὴ διερεύνησι τοῦ προβλήματος τοῦ Εἶναι. Ἀλλὰ δὲν ἀγνοεῖ κανεὶς ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις γιὰ τὸ Εἶναι ἀρχίζει μὲ τὸν Παρμενίδη, καὶ ἀπὸ τότε κανεὶς φιλόσοφος καὶ καμμία ἐποχὴ, ὡς τὴ νεώτατη Φιλοσοφία, δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι δὲν προϋποθέτει τὴν προβληματικὴν τοῦ Εἶναι, ὅπως τὴν ἔθεσε ὁ Παρμενίδης.

Μὲ μία τέτοια σημασία τοῦ Παρμενίδη πῶς εἶναι δυνατόν νὰ τεθῇ ἀκόμη μία φορὰ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ «τί ἐννοεῖ ὁ Παρμενίδης μὲ τὸ Εἶναι»; Δὲν εἶναι ὀριστικὰ καθωρισμένα τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας ; Στὰ ἐρωτήματα αὐτά, πού θέτει ὁ ἴδιος ὁ συγγρ. στὸν Πρόλογό του, ἡ ἀπάντησί του εἶναι : Μὲ τὸν Παρμενίδη

καὶ Ε (1934) 221-8. Ἡ 2η ἐκδ. τοῦ ἔργου τοῦ Κ. Riezler (1934) μὲ ἐπεξεργασία καὶ Ἐπιλεγόμενα Η.-G. Gadamer, Frankfurt/M. 1970, ὅπου καὶ *Bibliographische Ergänzungen zur Parmenidesforschung*. Οἱ μονογραφίαι : Alex. P. D. Mourelatos, *The Route of Parmenides. A Study of Word, Image and Argument in the Fragments*, New Haven/London 1970, 308 σελ., E. Heitsch, *Gegenwart und Evidenz bei Parmenides*, Mainz 1970, 66 σελ. Τὰ ἄρθρα : P. J. Bicknell, *A new arrangement of some Parmenidean verses*, SO 42 (1968) 44 ἐπ., A. H. Coxon, *The text of Parmenides, fr. 1, 3*, CQ 18 (1968) 69 ἐπ., W. Burkert, *Das Proömium des Parmenides und die Katabasis des Pythagoras*, «Phronesis» 14 (1969) 1-30, R. J. Clark, *Parmenides and sense-perception*, REG 82 (1969) 14-32, Ch. H. Kahn, *More on Parmenides*, «Review of Metaphysics» 23 (1969) 333-40, J. Kłowski, *Die Konstitution der Begriffe Nichts und Sein durch Parmenides*, «Kant-Studien» 60 (1969) 404-16, J. P. Hershbelle, *Parmenides' Way of Truth and B 16*, «Apeiron» 4 (1970) 1-23, D. Ihde, *Parmenidean Meditations*, «The Journal of the British Soc. for Phenomenology» 1 (1970) 16-23, P. Somville, *Hypotyposes Parménidiennes*, «Tijdschr. v. Filosofie» 32 (1970) 488-93, J. Wiesner, *Die Negation der Entstehung des Seienden. Studien zu Parmenides B 8*, 5-21, AGPh 52 (1970) 1-34, M. Schofield, *Did Parmenides discover Eternity?*, AGPh 52 (1970) 113-35, Fr. Solmsen, *Parmenides and the description of perfect beauty in Plato's Symposium*, AJPh 112 (1971) 62-70. Νεώτερη ἐγκυρὴ ἑλληνικὴ διαπραγμάτευσις : Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος στὴν Ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλλήν. Ἔθνους 2 (1971) 428-9 καὶ Θ. Βέικος, *Οἱ Προσωκρατικοὶ Φιλόσοφοι*, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 139-61. Στὴν παλαιότερη Βιβλιογραφία τοῦ Bormann νὰ προστεθοῦν ἐπίσης : E. Jüngel, *Zum Ursprung der Analogie bei Parmenides und Heraklit*, Berlin 1964, 57 σελ., J. Theodoracopoulos, *La philosophie de Parménide*, «Folia humanistica» (Barcelona) 1966.

συμβαίνει τὸ ἐξῆς παράδοξο. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ συγχρονοὶ μας φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Heidegger, ἐρμηνεύουν κατὰ τὸ δικό τους τρόπο τὴ σκέψη τοῦ Παρμενίδη, οὔτε ἡ ἱστορικο-φιλοσοφικὴ ἔρευνα εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη στὴν ἐρμηνεία της. Ἔτσι παραμένει πρόβλημα μὲ κεντρικὴ σημασία ἡ κατανόηση τοῦ ἔστι γὰρ εἶναι (6, 1), καὶ γιὰ τὴν κατανόησή του ἀκριβῶς μία νέα διερεύνηση μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τὴ σημασία ἐνὸς νέου δρόμου γιὰ ὀριστικώτερη ἐρμηνεία τοῦ Εἶναι στὸν Παρμενίδη.

Ὁ στόχος καὶ ἡ μέθοδος τοῦ Borgmann στὴ νέα διερεύνηση ποὺ ἐπιχειρεῖ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὶς σελ. 23-7, ἀφοῦ ἔχει προηγηθῇ ἡ ἱστορικὴ ἐπισκόπηση καὶ ἡ κριτικὴ ἀξιολόγηση τῆς νεώτερης ἔρευνας. Αὐτὴ ἀφοροῦσε εἰδικώτερα τὴν ἔννοια τοῦ Εἶναι (σελ. 1-8), τὸ ἀπόσπ. 3 τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶ τε καὶ εἶναι (8-10), τὴν ἔννοια τῆς δόξας (10-20) καὶ τοὺς τρεῖς δρόμους πρὸς τὴν γνώση (20-22). Ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἐπισκόπηση ἀποκτᾷ μεγαλύτερη σημασία, ἐπειδὴ ἀναφέρεται στὸ ἔργο ἐρευνητῶν μὲ μεγάλο κύρος, ποὺ ἐπηρέασαν σημαντικὰ τὴν εἰκόνα ποὺ ἔχομε σήμερα γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Παρμενίδη (Zeller, Diels, Reinhardt, Jäger, Kranz, Fränkel, Calogero, Cherniss, Cornford, Gigon, Hoffmann, Riezler, Gadamer, Verdenius, Hölscher, Battistini, Deichgräber, Tarán κ.ἄ.).

Ὁ στόχος κάθε ἔρευνας καὶ ἡ μέθοδός της – αὐτὸ προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἐπισκόπηση τοῦ Borgmann – προσδιορίζεται σημαντικὰ ἀπὸ τὴ θέση ποὺ παίρνει ὁ νεώτερος ἐρευνητὴς ἀπέναντι στὴν ἀρχαία παράδοση τοῦ ἔργου τοῦ Παρμενίδη. Γι' αὐτὸ καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ συγγρ. ἀντιμετωπίζει τὶς βασικὲς θέσεις τῶν κυριωτέρων μελετητῶν τοῦ Παρμενίδη, ὡς πρὸς τὴν ἀξιοπιστία τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ περνώντας ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη κυρίως καὶ τὸν Θεόφραστο ἐκτείνονται ὡς τοὺς Νεοπλατωνικούς. Ἡ δική του θέση, ποὺ διατυπώνεται ὀριστικὰ στὸν Ἐπίλογο (σελ. 183-4) ἀποτελεῖ βασικὰ ἀπόρριψη τοῦ πολυσυζητημένου ἀλλὰ πάντοτε ἀκόμη μὲ σοβαρὴ ἐπιρροή ἔργου τοῦ Cherniss (*Aristotle's Criticism of Presocratic Philosophy*, 1935, ἀνατύπ. New York 1964 καὶ – Octagon Press – 1971) καὶ τοῦ νεώτερου εἰδικοῦ γιὰ τὸν Παρμενίδη ἔργου τοῦ Tarán (1956), ποὺ ἀκολουθεῖ σὲ ὅλα τὰ σημεῖα τὸν Cherniss.

Οἱ θέσεις τοῦ Cherniss κλονίσθηκαν βέβαια καὶ μὲ τὶς ἐργασίες τῶν S. Mansion (1953) καὶ Sichirolo (1961), ἀλλὰ στὸ βιβλίο τοῦ Borgmann ἔχομε 1. δύο βασικὲς ἐρμηνευτικὲς ἀποκλίσεις στὰ ἀποσπάσματα τοῦ Παρμενίδη, ποὺ στεροῦν ἀπὸ τοὺς Cherniss καὶ Tarán τὴ βάση θεωρήσεως τῆς ἀριστοτελικῆς παραδόσεως ὡς ἀναξιόπιστης, 2. τὴν ἀπήχηση τοῦ νέου κλίματος στὴν ἔρευνα τῶν σχέσεων τοῦ πρωῒμου Ἀριστοτέλους μὲ τὸν Πλάτωνα (Wilpert, Krämer, Gaiser κ.ἄ.), ποὺ κλονίζει ἀκόμη περισσότερο τὴ γενικὴ θέση τοῦ Cherniss γιὰ τὴν ἀναξιόπιστία τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς πηγῆς προγενέστερης φιλοσοφίας (*Aristotle's Criticism of Plato and the Academy*, 1944).

Ὁ Borgmann δὲν δέχεται οὔτε τὶς θέσεις τῶν Fränkel (γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τοῦ Θεοφράστου) καὶ Tarán (γιὰ τὴ σχέση Πλάτωνος καὶ Παρμενίδη), ἔτσι ὥστε νὰ μὴ ἀπορρίπτῃ ἐξ ἀρχῆς τὶς μαρτυρίες τῶν ἀρχαίων πηγῶν. Ἐν τούτοις ἡ μέθοδός του εἶναι αὐστηρότερη : Πρῶτα – λέγει – θὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἐρμηνεία τῶν γνησίων ἀποσπασμάτων χωρὶς καμμία ἐπὶ κλήση

τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐδῶ τὸ βάρος πέφτει στὴν ἐρμηνεία τοῦ ὄντος κατὰ Παρμενίδη (ποὺ δὲν φαίνεται καθόλου βέβαιο σήμερα, ὅτι εἶναι ὑπερβατικό), ἐνῶ ὡς πρὸς τὴ διδασκαλία γιὰ τὴ Δόξα πρέπει νὰ λυθῇ τὸ πρόβλημα, ἂν καὶ τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ Ποιήματος σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν «ὁδὸ πρὸς τὴν ἀλήθεια» ἀντιπροσωπεύη τὴν προσωπικὴ διδασκαλία τοῦ Παρμενίδη (ὅπως ὑποστηρίζεται ὀλοένα περισσότερο τελευταία). Θὰ ἀκολουθήσῃ ἔπειτα ἡ ἀντιπαράθεση τῶν συμπερασμάτων τῆς ἀντικειμενικῆς ἐρμηνείας μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Παρμενίδη ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ δοξογραφικὴ παράδοση, μὲ τὸ Θεόφραστο κυρίως. Τέλος θὰ ἐκτιμηθῇ σὲ ποιοῦ βαθμὸ ἡ ἀρχαία θεώρηση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Παρμενίδη ἔχει ἀξία γιὰ τὴ σημερινὴ ἔρευνα καὶ ἐρμηνεία τῆς.

Τὰ πορίσματα τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀποσπασμάτων ἐκθέτει ὁ Borgmann στὸν Ἐπίλογό του (σελ. 183 - 4): Τὸ εἶναι, ἡ γνώση τοῦ εἶναι, τὸ Νοεῖν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ φαινομενικὴ πραγματικότητα, σὲ συνάρτηση μ' αὐτὴν ὁ μόνος ὀρθὸς καὶ οἱ δύο πλανεροὶ δρόμοι τῆς γνώσεως, εἶναι τὰ μεγάλα θέματα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Παρμενίδη. Ἡ πορεία πρὸς τὴν ἀλήθεια δὲν τελειώνει μὲ τὴ διδασκαλία γιὰ τὸ εἶναι καὶ μὲ ὅσα λέγονται γιὰ τὸ Νοεῖν, ποὺ εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὸ ὄν, ἀλλ' αὐτὰ ὁδηγοῦν καὶ στὴ διαφώτιση τῆς καθαρὰ ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ τῆς φαινομενικῆς πραγματικότητος, ποὺ γεννιέται ἀπὸ αὐτὴν. Τὸ ὄν εἶναι ἐκτεταμένο ἰσοδύναμα καὶ σφαιρικό. Ἄν θέλαμε νὰ χρησιμοποιήσωμε ἀριστοτελικὴ ὁρολογία, τότε εἶναι οὐσία, ἔχει μόνον ποσόν, ἀλλ' ὄχι συγκεκριμένη ποσότητα. Οὐτε μέσα οὐτε ἔξω ἀπὸ τὸ εἶναι ὑπάρχει τὸ μὴ-εἶναι. Τὰ ὅρια τοῦ χώρου δὲν ἀποτελοῦν τὸ τέλος οὐτε σὲ σχέση μὲ ἓνα ἄλλο ὄν οὐτε σὲ σχέση μὲ τὸ μὴ-ὄν, ἀλλὰ περιέχουν τὸ ὄν καὶ ἐξασφαλίζουν τὴν ὁλότητά του. Στὴ Γνωσιολογία τοῦ Παρμενίδη ἔχει μεγάλη σημασία ἡ διάκριση μεταξὺ θείας καὶ ἀνθρωπίνης γνώσεως. Ἡ θεία γνώση γνωρίζει τὸ ὄν ὅπως εἶναι, ἡ ἀνθρώπινη δὲν φθάνει στὸ ὄν, ἀλλὰ κατασκευάζει τὴ φαινομενικὴ πραγματικότητα. Ἡ μέθοδος τοῦ Παρμενίδη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ Προσωκρατικὸς χρησιμοποιεῖ ἐπιχειρηματολογία (ἄμεση καὶ ἔμμεση Ἀποδεικτική)². Ἡ «κυκλική» ἐπιχειρηματολογία τοῦ Παρμενίδη ἀντιστοιχεῖ στὸ σφαιρικό ὄν τῆς φιλοσοφίας του. Ὁ Παρμενίδης ἀπορρίπτει ὅλες τὶς προηγούμενες λογικὲς προσπάθειες, ἀλλὰ σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις μπορούμε νὰ ἀναγνωρίσωμε ποιούς ἐννοεῖ. Ὅπωςδήποτε ἡ ἀπόρριψη τῶν παλαιῶν προσπαθειῶν ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητος δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Παρμενίδης ἔμεινε ἐντελῶς ἀνεπηρέαστος ἀπὸ αὐτές. Εἶναι πιθανὸ ὅτι μία τουλάχιστον ἀρχαία πυθαγορικὴ διδασκαλία (γιὰ τὴ μετενσωμάτωση τῆς ψυχῆς) τὴ συναντοῦμε στὸν Παρμενίδη καὶ ὅτι θὰ εὐρίσκαμε καὶ ἄλλα σημεῖα συναντήσεως, ἂν γινόταν νὰ φωτισθῇ περισσότερο ὁ ἀρχαῖος Πυθαγορισμός.

Μὲ μία τέτοια ἐρμηνεία τῶν ἀποσπασμάτων, ὅπως προκύπτει ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια, – συμπεραίνει ὁ Borgmann – ἀποδεικνύεται ὀρθὴ ἡ κατανόηση τοῦ Παρμενίδη μὲ βάση τὴν ἐρμηνευτικὴ παράδοση τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου. Ἡ θέση αὐτὴ θὰ ἀποτελέσῃ βέβαια τὸ κύριο θέμα τοῦ Β' μέρους τῆς ἔρευνας ὅπως τὸ προσδιώρισε ὁ συγγραφέας.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ Borgmann κατανοοῦνται καὶ δικαιώνονται ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπίπονη πορεία τῶν ἐρμηνευτικῶν σχολίων στὰ ἀποσπάσματα (σελ. 56-182). Ἐκεῖ ἀναλύεται ἡ συγκεκριμένη προβληματικὴ μὲ ἐξαντλητικὴ ἀναφορὰ σ' ὁλόκληρη τὴν παρμενίδεια φιλολογία, ἰδίως τὴ νεώτατη. Αὐτὸ κάνει τὸ ἔργο τοῦ Borgmann ἀναντικατάστατο βοήθημα γιὰ κάθε μελ-

2. Βλ. τώρα τὸ νεώτερο ἄρθρο τοῦ A. Szabó, *Die Philosophie der Eleaten und der Aufbau von Euklids Elementen* στίς σελ. 195-228 τοῦ παρόντος τόμου. Πρβλ. καὶ τὴν Βκ τοῦ κ. Φ. Βασιλείου, σελ. 445 - 450 τοῦ παρόντος τόμου.

λοντική απασχόληση με τὸν Παρμενίδη. Ἐπιφυλάξεις καὶ ἀντιρρήσεις εἶναι ἀναπόφευκτες σὲ τέτοιας ἐκτάσεως καὶ μορφῆς ἐργασία. Αὐτὲς μποροῦν νὰ προβληθοῦν ὅμως μόνο στὰ πλαίσια συγκεκριμένης προβληματικῆς κατὰ τὴν ἐπεξεργασία συγκεκριμένου θέματος.

Ἐδῶ δὲν γίνεται νὰ ἀποσιωπηθῇ μία γενικώτερη ἐπιφύλαξη σχετικὴ μετὰ τὴ μέθοδο τοῦ συγγρ., ὅπως τὴν ἐκθέσαμε στὰ προηγούμενα. Παρὰ τὴν προγραμματικὴ διαβεβαίωση τοῦ Borgmann, δὲν ξέρομε ἂν ἐγινε δυνατὴ ἡ «ἀντικειμενικὴ» ἐρμηνεία τῶν ἀποσπασμάτων, μία ἐρμηνεία δηλ. ποὺ νὰ μὴ ἔχῃ λάβει ὑπ' ὄψιν τις ἀρχαῖες μαρτυρίες, καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἀριστοτελικὴ παράδοση. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἄλλωστε εἶναι φανερό, ὅτι ἡ γενικὴ κατεύθυνση τῆς νεώτερης ἐρευνας πρὸς τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπέναντι στὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Προσωκρατικοὺς δημιουργεῖ τὸ κλίμα στὸ ὁποῖο κινεῖται ὅπωςδῆποτε καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Παρμενίδη ἀπὸ τὸν Borgmann. Ἐπαλήθευση αὐτῆς τῆς ὑποψίας θὰ ἦταν βέβαια δυνατὴ, ἂν παρακολουθούσαμε τὰ ἐρμηνευτικὰ σχόλια ἐξονυχιστικά. Ἡ ἐπιφύλαξή μας γράφεται πάντως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπιδοκιμασία τῶν τελικῶν συμπερασμάτων, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν μία πιὸ συνετὴ καὶ πιὸ κοντὰ στὰ ἀρχαῖα κείμενα ἐρμηνευτικὴ κατεύθυνση στὴ νεώτερη Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας.

Τὸ κείμενο τῆς ἐκδόσεως Borgmann βασίζεται στὶς ἐκδόσεις Diels-Kranz (1951⁶), Untersteiner (1958) καὶ Tarán (1965), χωρὶς νὰ ἀγνοοῦνται καὶ οἱ ἄλλες νεώτερες (Riezler 1934, Hölscher 1969)³. Στὴ διάταξη τῶν ἀποσπασμάτων δὲν ἔχει γίνῃ ἐδῶ καμμία ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν κλασσικὴ τοῦ Diels. Ὅρθη εἶναι ἡ ἀπόφαση τοῦ συγγρ. νὰ ὑπογράψῃ τὸ ι, ποὺ σ' ὅλες τις ἐκδόσεις τῶν Προσωκρατικῶν, ἀπὸ προσκόλληση στὴν ἐκδοση τοῦ Diels, προσγράφεται, δυσχεραίνοντας τὴν ἀνάγνωση. Τὸ Ὑπόμνημα τῶν πηγῶν ἐμφανίζεται πλουσιώτερο, ἐπειδὴ ὁ Borgmann συγκέντρωσε ὅλα τὰ στοιχεῖα σὲ ἐνιαῖο κείμενο στὴν ἀρχὴ κάθε ἀποσπάσματος. Τὸ Ὑπόμνημα γραφῶν δίνει ὅλη τὴ χειρόγραφη παράδοση χωρὶς ἐξαιρέσεις καὶ τις σημαντικώτερες ἀπ' ὅσες διορθώσεις ἔχουν ὡς τώρα προταθῇ. Ἡ γερμανικὴ μετάφραση βασίζεται στὸν Diels-Kranz, ἀλλ' ὁ συγγρ., γιὰ μιὰ πιὸ καλλιεργημένη καὶ πιστὴ συνάμα διατύπωση, ἔχει βοηθηθῇ καὶ ἀπὸ τις νεώτερες. Μοναδικὸ μειονέκτημα τῆς ἐξαιρετικὰ φροντισμένης ἐκδόσεως τοῦ ἀρχαίου ἐκδοτικοῦ οἴκου Felix Meiner τοῦ Ἀμβούργου εἶναι ἡ συγκέντρωση ὅλων τῶν Ὑποσημειώσεων, βιβλιογραφικῶν ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶν, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου (σελ. 185-252).

Ἀθῆναι

Λίνος Γ. Μπενάκης

3. Σημειῶνω τοὺς πολυσυζητημένους στίχους 8, 4. 19. 33. 46. 57 10,6 12, 4 καὶ 16,1, ὅπου ὁ Borgmann δὲν υἱοθετεῖ ἑτοιμὴ λύση, ἀλλὰ μετὰ βάση γνωστὴς κατὰ κανόνα διορθώσεις ἐπιχειρεῖ ἱκανοποιητικώτερη διατύπωση. Στοὺς στ. 1,3 4,1 6,5 8,2.12.35 κ.ἄ. οἱ ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸν Diels δὲν ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία. Ἀδικαιολόγητη μᾶς φαίνεται ἡ ἐκθλιψη ποὺ εἰσάγει στοὺς στ. 1,28 καὶ 8,37. Τυπογραφικὰ λάθη ἔχουν διαφύγει μόνον στοὺς στ. 8,14 οὐτ' ὄλλυσθαι καὶ 16,2 ἀνθρώποισιν.